

Bojko Inna. Specification of the Adverbial Syntaxemes used in Poetry by Yuriy Klen. The article deals with functional syntax. The article highlights the simple complicated sentence. Syntaxemes as minimal semantic-syntactic units are located based on the semantic-syntactic relations are shown. Different types of the adverbial syntaxemes are analysed. The names of scientists involved in the problem of nonverbal signs are given in this article. The article represents a detailed analysis of the secondary predicate syntaxemes used in poetry by Yuriy Klen. Such types of adverbial syntaxemes as temporal, causal, conditional, purpose syntaxemes are present. Specification of the adverbial syntaxemes used in poetry by Yuriy Klen is the main aim of this article. Spread of adverbial syntaxemes in the text of this poetry is considered. Adverbial syntaxemes used in poetry by Yuriy Klen present prepositional-case forms, case forms and Participle II is concluded. Rare adverbial syntaxemes have a forms of the adverb infinitive and Participle I.

Key words: syntax, functional syntax, simple complicated sentence, syntaxema syntactic unit, secondary units, secondary predicative syntaxemes minimal semantic-syntactic units, semantic- syntactic relations, adverbial syntaxemes, types of adverbial syntaxemes.

УДК 811.161.2'373.45

Ірина Василяйко

СЕМАНТИКО-ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ КІНЕМАТОГРАФА

У статті розглянуто функційну специфіку кінематографічних термінів сучасної української мови як складника терміносистеми в цілому. На основі сучасного термінознавства визначено поняття «кінематографічний термін» та «терміносистема кінематографа», а також розглянуто співвідношення кінематографічних термінів із загальноповживаною лексикою. Частково проаналізовано шляхи та способи переходу термінологічних одиниць до складу загальноповживаних слів. У статті подано системність терміна як одну з основних умов існування кінематографічних термінолексем. Проведено детальну семантико-тематичну класифікацію термінів кінематографа, у результаті якої виділено п'ять головних груп: назви професій; жанри і піджанри фільмів; кінотехніка; процеси кінематографа; назви реалій з історії та теорії кіно. У межах тематичних груп простежено гіперо-гіпонімічні відношення, через які виявляється системний характер термінології. У тематичній групі назв процесів кінематографа виявлено антонімічні та синонімічні відношення. Описано лексичне значення термінів на позначення назв реалій кінематографа.

Ключові слова: кінематограф, кінематографічний термін, терміносистема кінематографа, парадигматичні відношення, гіперонім, гіпонім.

Постановка наукової проблеми і її значення. Початок ХХІ ст. характеризується масштабними змінами в усіх галузях науки і техніки, процесами їх інтеграції й міжнародного кооперування. Будь-які зміни в соціально-економічній та науково-технічній сферах супроводжуються певними змінами в мовній системі. Науково-технічна термінологія – це значний шар лексики, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими шарами лексики [6, с. 5]. Терміни кінематографа, з огляду на сучасний розвиток кіноіндустрії, активно функціонують у публіцистичних виданнях, спеціалізованій літературі та інтернет-ресурсах, щоразу поповнюючи свій склад новими, головню, іншомовними лексемами. Наповнення термінами є однією з визначальних характеристик науково-технічного тексту. Як засвідчують дослідження, у науково-технічних текстах, присвячених кінематографу, частина термінологічної лексики становить 25 %, а загальнонаукова та загальнонавчана – 75 %. Визначення поняття «кінематографічний термін» і «терміносистема кінематографа» та аналіз кінематографічних термінів варто здійснювати на основі загальнотеоретичних засад сучасного термінознавства, розглядаючи їх крізь призму теорії терміна та термінологічної системи.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Українська термінологія кіномистецтва ще не була об'єктом ґрунтовного аналізу, проте окремі терміни сфери кіно принагідно досліджували українські мовознавці І. Кочан [4], Н. Яценко [6], Л. Туровська [5].

Мета і завдання статті. Мета розвідки – проаналізувати специфіку функціонування термінів кінематографа в сучасній українській мові крізь призму загального термінознавства та розробити їхню семантико-тематичну класифікацію. Мета статті передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити поняття «кінематографічний термін» і «терміносистема кінематографа»;
- проаналізувати зв'язок кінематографічних термінів із загальнонавчаною лексикою;
- описати головні семантико-тематичні групи досліджуваних лексем;
- простежити парадигматичні відношення серед кінематографічних термінів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Через складність та дискусійність питання про формулювання дефініції такого поняття, як термін, у лінгвістиці

існує чимало версій такого визначення. Ірина Квітко вважає, що термін – це «слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступають у системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворюють разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [2, с. 21]. Важливим для нашого дослідження є твердження Григорія Винокура про те, що «термін – це не особливе слово, а слово в особливій функції» [1, с. 21]. Основні властивості терміна (дефінітивність, системність, стилістична нейтральність) зумовленні його функцією в тексті та мовленні. Кінематографічні терміни (як спеціальні слова чи слова з особливою функцією) є частиною загального лексичного складу мови, тому що акцентологічно, фонетично та структурно-граматично сформовані за законами української мови.

Кінематографічними термінами називаємо слова чи словосполучення, що позначають поняття кінематографа як галузі мистецтва та вживаються в науково-теоретичній, науково-популярній фаховій, методичній та навчальній літературі, у фаховій мові кінематографістів.

Терміни можуть існувати лише як елементи терміносистеми, якщо під останньою розуміти «впорядковану сукупність термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності» [5, с. 11]. Системність терміна виявляється двопланово: у змісті та вираженні. У плані змісту відображається суть поняття, а в плані вираження системність досягається однотипністю словотвірних моделей.

Питання системності термінології доволі широко обговорюють у лінгвістичній літературі, адже системність є однією з найважливіших умов існування терміна. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми. Терміносистема – це сукупність термінів, що адекватно виражають систему понять теорії, яка стосується певної спеціальної сфери людських знань чи діяльності. Багато науковців дотримуються досить категоричної думки щодо системності термінів: окремо взятий термін сам по собі є фікція; він існує лише в системі термінів, тобто серед інших термінів, з якими він пов'язаний певними відношеннями. Існує твердження, що системність термінів полягає у зв'язаності, співвідносності термінів за формою та значенням на різних мовних

рівнях. Отже, терміносистема – це, по суті, пов'язана з певною сферою знань, проблемою, темою, науковою школою і т. д. сукупність термінів, що взаємодіють між собою на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому і граматичному рівнях.

Терміносистема кінематографа – упорядкована сукупність термінів на позначення понять кінематографа, які перебувають у різноманітних зв'язках і відношеннях. Терміносистема сфери кіно, як і кожна інша, має свої особливості, тому потребує докладного аналізу й систематизації. Вона викликає неабияке зацікавлення в сучасних науковців, адже є невід'ємною темою на сторінках засобів масової інформації, що робить значну частину кінематорнафічних термінів широко вживаними серед нефахівців. Отже, дослідження функціонування термінів кіно в мові є **актуальним питанням**.

У зв'язку зі стрімким розвитком культури, науки, техніки та мистецтва деякі терміни стають широко відомими та поступово починають використовуватись у повсякденному спілкуванні, наприклад: *дублер, екран, каскадер, кіно, комедія, монтаж, перспектива, прем'єра, проба на роль, продюсер, ракурс, режисер, реквізит, серіал, серія, слайд, сюжет, фільм* [3, с. 294–302], які часто трапляються у ЗМІ, проте більшість термінів, що є вузько-спеціалізованими, функціонують лише в спеціальній літературі та в комунікації фахівців: *анаморфот, афокальна система, вуція, діапозитив, дисторсія, інтертитр, калігаризм, кінетоскоп, контрапування фільму, мізанкадр, мутоскоп, обтюратор, сінеплекс, теглайн, фільмостат, цейтрафер* [3, с. 294–302]. Проблема співвідношення термінології із загальноживаною лексикою є доволі неоднозначною. У мовознавстві існує два погляди на це питання. Відповідно до першого, «термінологія – складова частина загальноживаної лексики, від якої відрізняється конкретними особливостями» [6, с. 16], а прибічники другого погляду вважають, що «термінологія – зовсім відокремлена від загальноживаної лексики група слів» [6, с. 16].

У процесі дослідження проаналізовано «Кінословник» Володимира Миславського та фаховий журнал «KINO-KOLO», на основі аналізу фактичного матеріалу з яких було розроблено детальну семантико-тематичну класифікацію (зібраний термінний матеріал налічує більш ніж півтори тисячі одиниць). На основі аналізу згаданих вище джерел виокремлено такі основні групи термінів кінематографа: 1) назви професій; 2) жанри і піджанри фільмів; 3) кінотехніка; 4) процеси кінематографа; 5) назви реалій з історії та теорії кіно.

Назви професій є однією з найчисленніших груп. Сюди зараховуємо такі терміни, як: *директор фільму* [3, с. 216], *дублер* [3, с. 216], *звукооператор* [3, с. 220], *каскадер* [3, с. 222], *монтажер* [3, с. 229], *натурщик* [3, с. 87], *продюсер* [3, с. 236], *оператор* [8, с. 27], *режисер* [3, с. 239], *сценарист* [3, с. 244], *кінодистриб'ютор* [9, с. 57], *кінодокументаліст* [9, с. 66], *фасувальник* [7, с. 98], *кіномеханік* [8, с. 15], *автор екранізації* [3, с. 303], *звукоінженер* [3, с. 315], *диктор* [3, с. 315], *редактор сценаріїв* [3, 315]. Серед досліджуваних лексем прослідковуємо гіперо-гіпонімічні відношення, адже саме у вираженні родових відношень виявляється системний характер термінології. У термінах на позначення назв професій спостерігаємо послідовне підпорядкування ступенів конкретизації. Так гіпероніму *режисер* відповідають гіпоніми: *режисер монтажу* [8, с. 109], *режисер-документаліст* [7, с. 111], *режисер-оператор* [3, с. 307]. А термін *продюсер* конкретизується гіпонімами: *виконавчий продюсер* [3, с. 213], *співпродюсер* [3, с. 24]. Розвиток гіперо-гіпонімічних відношень відбувається між термінами *художник* [9, с. 67] – *художник-постановник* [8, с. 110], *художник-мультиплікатор* [3, с. 303], *художник по костюмах* [3, с. 305], *художник-декоратор* [3, с. 314]; *оператор* – *другий оператор* [7, с. 106], *головний оператор* [3, с. 305]. У цій групі зафіксовано також назви осіб-помічників: *асистент оператора* [3, с. 303], *асистент режисера* [3, с. 313] тощо.

Чималою за наповненістю є група термінів, які позначають жанри і піджанри кіно. Серед термінів цієї тематичної групи зафіксовано такі номінації: *блексплуататорський фільм* – напрям в американському кінематографі 70-х років минулого століття [3, с. 136]; *жовтий фільм* – назва піджанру італійського хорору 60–70-х років ХХ ст. [3, с. 67]; *бурекас фільм* – ізраїльський комедійний стиль фільмів, які критикували й пародіювали ортодоксальних євреїв-сефардів та ашкеназі в 60–70-х роках минулого століття [3, с. 55]; *арбайтер фільм* – жанр, що з'явився в Німеччині та приділяв особливу увагу робітничому прошарку, проіснував усього близько семи років (1970–1976) [3, с. 54]. Деякі жанри належать до окремих країн, де вони виникли, а вже потім розповсюдились в інших державах: *англійська комедія* [3, с. 53], *вестерн* [3, с. 139], *нове індійське кіно* [3, с. 94], *нінзя фільм* [3, с. 176], *самурайський фільм* [3, с. 112], *японський хорор* [3, с. 210]. Серед термінологічних лексем цієї групи є чимало таких, які вказують на особливості змісту та сюжетного наповнення фільму, а саме: *біографічний фільм* [3, с. 136], *бойовик* [3, с. 136],

воєнний фільм [3, с. 142], вуличний фільм [3, с. 59], детективний фільм [3, с. 150], документальне кіно [3, с. 16], ексцентрична комедія [3, с. 154], історичний фільм [3, с. 160], кримінальний фільм [3, с. 165], мелодрама [3, с. 168], мультиплікаційне кіно [3, с. 27], ностальгійний фільм [3, с. 176], підліткове кіно [3, с. 181], романтичний фільм [3, с. 189], сльозоточивий фільм [3, с. 192].

Ще одну групу термінології кінематографа становлять номінації, що позначають назви технічного оснащення. Сюди входять найменування камер, приладів для монтажу, звукозапису, освітлення та іншого обладнання. Ця тематична група доволі специфічна, адже вказані терміни є вузькоспеціальними, наприклад, *бобіна* [3, с. 280], *діапроектор* [3, с. 282], *діафрагма об'єктиву ірисова* [3, с. 309], *камера стіло* [3, с. 74], *кінопроекційний апарат* [3, с. 285], *малий прожектор* [3, с. 303], *мультиверстат* [3, с. 286], *насаджувальна лінза* [3, с. 303], *обтюратор* [3, с. 288], *операторський кран* [3, с. 305], *освітлювальне підвісне риштування* [3, с. 308], *проекційний стробоскопічний апарат* [7, с. 133], *турель для об'єктивів* [3, с. 311], *цейтрафер* [3, с. 293], *широковипромінювач* [3, с. 304]. Часто компонентом цих термінів виступає терміноелемент -скоп, що має грецьке походження та означає «прилад для спостереження»: *анімаскоп* [3, с. 211], *біоскоп* [3, с. 280], *кінетоскоп* [3, с. 284], *мутоскоп* [3, с. 286], *праксиноскоп* [3, с. 268], *стробоскоп* [3, с. 290], що є характерною особливістю термінів на позначення технічних приладів та устаткування. Термінологічні одиниці цієї групи мають вузьку спеціалізацію і вживаються, головню, серед фахівців сфери кінематографа

Ще однією тематичною групою термінів сфери кіно є назви процесів кінематографа. Сюди належать такі терміноодиниці, як: *виведення оптичної фонограми* [8, с. 57], *девелопмент* [3, с. 215], *дедраматизація* [3, с. 61], *динамічна композиція* [3, с. 215], *дубляж* [3, с. 216], *затемнення кадру* [3, с. 219], *кінопересувка* [3, с. 284], *колоризація* [3, с. 222], *контрастипування фільму* [3, с. 83], *панорамування* [3, с. 234], *подвійна експозиція* [3, с. 235], *розкадрування* [3, с. 239], *ретроспекція* [3, с. 240], *синхронізація* [3, с. 290], *стоп-кадр* [3, с. 242], *переключення проекційних постів* [3, с. 305], *звукозапис мови* [3, с. 306], *швидке панорамування* [3, с. 308], *дрібнозернисте зображення* [3, с. 308], *діапроекція* [3, с. 308], *монтажна перебивка* [3, с. 309]. Серед термінів назв кінематографічних процесів поширеними є гіперо-гіпонімічні відношення, які конкретизують певні поняття. Так, термін *ефект* деталізує своє лексичне значення лексемами *ефект запаморочення* [3, с. 218], *ефект*

присутності [3, с. 219], комп'ютерні ефекти у кіно [3, с. 224], механічні ефекти у кіно [3, с. 226], оптичні і візуальні ефекти [3, с. 231], постановочні ефекти [3, с. 236], спецефекти у кіно [3, с. 241], шумові ефекти [3, с. 309]. Гіпероніму *монтаж* відповідають гіпоніми *внутрішньокадровий монтаж* [3, с. 213], *монтаж атракціонів* [3, с. 298], *паралельний монтаж* [3, с. 234], *монтаж чорновий* [3, с. 303], *остаточний монтаж* [3, с. 308]. Гіпонімічна парадигма формує співвідношення між такими термінами, як: *зйомка – натурна зйомка* [3, с. 230], *покадрова зйомка* [3, с. 299], *зйомка у ракурсі* [3, с. 303], *зйомка з верхньої точки* [3, с. 304], *комбінована зйомка* [3, с. 305], *зйомка з низької точки* [3, с. 308], *макрозйомка* [3, с. 226]. Як синонімічний варіант до терміна *зйомка* функціонує лексема *кінозйомка*, яка має такі гіпоніми: *комбінована кінозйомка* [3, с. 223], *стереоскопічна кінозйомка* [3, с. 290], *цейтраферна кінозйомка* [3, с. 250]. Гіперонім *план* має гіпоніми: *задній план* [3, с. 303], *передній план* [3, с. 303], *крупний план* [3, с. 305], *близький план* [8, с. 9], *великий план* [8, с. 9]. У цій тематичній групі прослідковано й антонімічні відношення між термінами-словосполученнями: *негатив зображення – позитив зображення* [3, с. 311], *наїзд камери – від'їзд камери* [3, с. 316], *наїзд трансфокаторний – від'їзд трансфокаторний* [3, с. 317], *зовнішня подієвість – внутрішня подієвість* [9, с. 74].

Тематична група назв реалій у кінематографі охоплює терміни на позначення подій, течій, найменувань організацій вітчизняного і світового кінематографа, наприклад, *австралійська хвиля* – найбільш визначні фільми, зроблені в Австралії за період із 1969 до 1981 рр.; *великий німий* – образна назва кінематографа в Росії середини 10-х рр. ХХ ст. [3, с. 57]; *гін'юль* – назви кінокартин із численними жахами [3, с. 59]; *група тридцяти* – об'єднання французьких кінематографістів, організованих у 1953 р. для захисту й просування на екран короткометражних фільмів [3, с. 60]; *дзідайгекі* – збірна назва японських фільмів, в основу яких покладено історію і фольклор [3, с. 63]; *золота серія* – високохудожні італійські фільми 1909–1919 рр. [9, с. 69]; *нова хвиля* – художній рух, який радикально змінив характер національного кінематографа Франції на межі 50–60-х рр. [8, с. 91]; *пальмова гілка* – головний приз Канського міжнародного кінофестивалю [7, с. 269]. Терміни цієї групи здебільшого характеризують поняття світового кінематографа, адже вітчизняний розвивався повільнішими темпами і значну частину часу перебував під «пильним оком влади».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підбиваючи підсумки виконаного дослідження, можна зробити такі висновки. Термінологія кінематографа є частиною загальної терміносистеми української мови, постійно розвивається й перебуває в тісному зв'язку зі загальноновживаною лексикою. Вона є відкритою системою термінів, адже на розвиток і функціонування будь-якої термінології впливають не лише мовні, а й позамовні чинники, які активізують зміни в семантиці слів, призводять до значної кількості іншомовних запозичень і творення нових українських слів на позначення нових понять кінематографа. Єдність і цілісність цієї динамічної мовної мікросистеми забезпечена лексико-семантичними відношеннями між її елементами. Терміни не існують ізольовано, вони вступають у гіперо-гіпонімічні, антонімічні та синонімічні відношення, тим самим постійно розвиваючи й удосконалюючи терміносистему кінематографа. Досліджувані лексеми потребують подальшого детального дослідження на всіх мовних рівнях, аналізування нових термінів, які з'являються внаслідок запозичення, необхідності найменування новітніх понять галузі.

Джерела та література

1. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Тр. Моск. ин-та истории, философии и литературы. – М. : Моск. ин-т истории, философии и лит., 1939. – С. 3–54.
2. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища шк., 1976. – 127 с.
3. Миславський В. Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми / В. М. Миславський. – Х. : Харк. приватний музей міської садиби, 2007. – 328 с.
4. Панько Т. І. Українське термінознавство : [підручник] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
5. Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні / Л. В. Туровська. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 160 с.
6. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові / Н. О. Яценко. – К. : Ін-т укр. мови, 2009. – 179 с.
7. KINO-КОЛО. – 2004. – № 21.
8. KINO-КОЛО. – 2004. – № 22.
9. KINO-КОЛО. – 2004. – № 23.

Василяйко Ирина. Семантико-тематическая классификация терминов кинематографа. В статье рассмотрена функциональная специфика кинематографических терминов современного украинского языка как составной части терминосистемы в целом. На базе современного терминоведения определено понятия «кинематографический термин» и «терминосистема кинематографа», а также рассмотрено соотношения кинематографических терминов из общественнопринятой лексики. Частично проанализированы пути и способы перехода терминологических единиц в состав общеупотребительных слов. В статье пода-

